

Karvaly (*Accipiter nisus*) kontra kis héja (*Accipiter brevipes*)

Dudás Miklós
dudasm1@t-online.hu

Abstract

Identification and field separation of the Sparrowhawk and the Levant Sparrowhawk often need increased concentration, especially in cases when the two species can coexist in the same habitats. As both raptors are rather secretive during breeding, their observation and finding their nests require great patience and persistence. Up to now, only three breeding records of the Sparrowhawk were confirmed in the administration area of the Hortobágy National Park Directorate (Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg and Hajdú-Bihar Counties). Occasional records of the Levant Sparrowhawk during the breeding season may indicate breeding in the near future.

Bevezetés

Ha a két faj elterjedési és fészkelési viszonyait összehasonlítjuk, és azt alkalmazzuk a hazai avifaunára, igen sajátos és meglepő összefüggéseket találunk. A karvaly a Pelearktiszban általában elterjedt, egész Európában, valamint Kis-Ázsián keresztül Nyugat-Szibériáig a törzsalak fészkel. Szórványosan előfordul a középhegységekben, de megtalálható a síkvidéken is egyaránt.

Ezzel szemben a kis héja, amely nagyon kis területen koncentrálódik, költőterülete csaknem teljesen a Nyugat-Palearktiszban található, de foltszerűen előfordul az Uráltól keletre, valamint Irán északnyugati részén is. Európában a Balkán-félszigeten (Görögország, Bulgária stb.) és Dél-Ukrajnában, valamint Dél-Oroszország térségében, Törökország ázsiai részén és a Kaukázus országaiban is fészkel.

Hazai előfordulások

Hazánkban a kis héjának eddig csak a Tiszántúlon találták fészkeiket. A tradicionális költőhely, ahol először bizonyították hazai sikeres költését (ARADI 1963) a debreceni Nagyerdő volt. A 60-as évek elején még rendszeresen költött ott, volt olyan év, mikor 3 pár fészke is megkerült. Majd a későbbiek folyamán Békés megyében Gyula és Sarkad községek közelében elterülő Mályvádi-erdőben, 1987 júniusában került elő egy feltételezett fészke (ENDES 1992), de ismeretlen ok miatt a költés meghiúsult, s a szülőmadarak is eltűntek a környékről, így a többszöri helyszíni kiszállás eredménytelen maradt, nem sikerült egyértelműen bizonyítani a kis héja költését. A helybéli ornitológus szakemberek viszont felhívást kaptak, hogy alaposabban figyeljék az elkövetkezendő években a faj esetleges újbóli megtelepedését.

Mindenképpen említést érdemel, hogy a múlt század 30-as és 40-es éveiben Békéscsaba környékén négy alkalommal is megállapította előfordulását Hankó Mihály. A „buhu” mellett összelőtt áldozatok között három ízben talált rá a „törpe héjára”, mégpedig 1936 augusztusában, valamint 1942 augusztusában és szeptemberében is. Egy példányt pedig biztosan felismert, amint a „buhura” vágott (NAGY 1943). Ilyen előzmények után 1994 és 1998 között rendszeresen költött, több pár fészket is megtaláltak (MARIK, TÓTH in verb.) a Mályvádi ligeterdőben. Hazánkban az utolsó bizonyított költése 2009-ben volt Csongrád

megyében, ahol júliusban három fióka ki is repült a fészekből, amely egy gledícsia fán volt található (KOTYMÁN in verb).

Hajdú-Bihar megyében is az 1990-s évek elején még szórványos megfigyelései voltak a fajnak: 1991-ben Nyíracsad mellett tűnt fel a kis héja fészkelési időben, majd 1993-ban Debrecenben a parkerdőnél, 2005-ben Derecskénél mozgott egy példány (ENDES 2005). Debrecen környékén az utolsó biztos előfordulása 1999. szeptember 2-án volt, amikor a város külterületén a Paci-erdőkhöz közel került kézre egy az évi fiatal példány szárnysérüléssel (DUDÁS 2010). Érdekes módon a kóborló példányok eddig főleg az ország keleti felében bukkantak fel. A Dunántúlon rendkívül ritkán jelenik meg, mostanáig csak egyetlen „figyelemre méltó” előfordulásáról van tudomásunk: 1953. november 30.? Nagylengyel (HARASZTHY 1984). Külön figyelmet érdemel, hogy a Balaton-Felvidéken 2009. augusztus 4-én Paloznak község határában jó látási viszonyok mellett sikerült egy fiatal tollruhás azévi kis héját észlelni! (DUDÁS in verb.) A déli kitettséű hegyoldal teljesen mediterrán jelleget kölcsönöz a tájnak, számtalan mandulaültetvényével és fügefáival, valamint molyhos tölgyfoltjaival, ami akár a faj esetleges fészkelését sem zárja ki. Az előző adat viszont túl késői időpont, s egy kicsit bizonytalanná és kérdésessé teszi a faj meghatározásának helyességét, mert már szeptember második felében elkezdődik a vonulásuk a Boszporuszon keresztül. Ennek a feltételezésnek viszont ellentmond, hogy 1977. november 9-én Budakeszin került kézre egy adult hím kis héja (HARASZTHY 1984), noha ebben az időszakban a karvaly is már erősen kóborlásban van.

A karvalynak viszont meglepő módon a HNP működési területén (Szabolcs- Szatmár-Bereg megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye, és Hajdú-Bihar megye) napjainkig rendkívül kevés konkrét fészke került elő. Az elmúlt évtizedekben a Szatmár-Beregi Tájvédelmi Körzetben több helyen is megfigyelték fészkelési időben, de csupán egyetlen biztos fészkelésről van adatunk most. A Kömörői-erdőben lucfenyves ültetvényben találták meg néhány éve. (BARCZÁNFALVI in verb.), valamint a Dél-Nyírségben 2010 július vége felé Monostorpályi község határában kirepült fiatalokat figyeltek meg, amint még a szülőktől „koldulták” a táplálékot (DEMETER in verb.). Szolnok-megyében Túrkeve belterületén egy kb. 7 ha-s parkerdőben rendhagyó módon, vadszőlővel benőtt tölgyön került meg fészke (MONOKI in verb.). Gyakran még a nagyvárosok közelében, sőt esetenként a beékelődő erdőfoltokban-parkokban is megtelepszik, s mint urbánizálódó faj újabban Budapestén a városligetben, vagy Kecskeméten a Kiskunsági Nemzeti Park székházának parkjában is megjelent, s bizonyították fészkelését is (BAGYURA in verb.). Különösen kedveli az egyre többfelé megtalálható homogén állományú erdeifenyő- és feketefenyő ültetvényeket. Külön érdekességként kell megemlíteni, hogy Békés-megyében a Körösök-árterében nemegyszer már fehér fűzfán is találták fészket (MARIK in verb.). Egy 1960-as években gyűjtött tojásgyűjteményben 22 fészkaljából 19 lombosfán, míg 3 volt csak erdeifenyőn.

A kis héja viszont a tölgyeseket részesíti előnyben, s minden esetben zöld ágakkal béleli a fészkeszsését, ellenben a karvaly csak száraz gallyakból épít. Mindkét faj fészkelési ideje gyakorlatilag egybeesik, ugyanis májustól-július végéig tart. Mindebből következik, hogy a két fajt nem is olyan egyszerű elkülöníteni egymástól a terepen, a megfelelő közelség, a jó látási- és fényviszonyok és a jó távcső is (spektív) szükséges ahhoz, hogy a megfigyelő nyugodt lelkiismerettel eldönthesse, hogy melyik fajt is látta.

Ez év (2011) július elején kósza hírek kezdtek szárnyra kapni, hogy Debrecen környékén újra kis héja megfigyelések történtek, többen is láttak, vagy látni véltek példányokat. A megfigyelések gyakorisága alapján a hely lokalizációja a debreceni Nagyerdőtől északabbra, Alsó-Józsa mellett húzódó Monostori-erdő szegélyét érintette. Magam is fokozott figyelemmel kísértem a nevezett területrészt. Július 12-én a kora reggeli órákban, (½ 6 körül)

a józsai védett nagylegelőn tartózkodtam, amikor is, a közelemben fecskék erőteljes riasztó hangjára figyeltem fel. Föltekinttem, s láttam amint Felső-Józsa felől kb. 25-30 m magasan áthúz felettem a „kis héja” (a rutinszerű beidegződés működésbe lépett, hogy ebben az évszakban mi más lehetne!), egy valamilyen kis énekesmadár zsákmánnyal. Távcső természetesen nem volt nálam, de így is nagyon sokáig sikerült szabad szemmel követnem a madarat, amint nyílegyenesen húzott Alsó-Józsa széle felé, viszonylag közel a lakóházakhoz, s néhány száz méterre tűnt el az erdőben. Még aznap próbáltam keresni a fészket, de sikertelen volt az akció. Szerencsére az elkövetkező napokban többször is megfigyeltem, még ha nagy távolságokból is az egyik szülőmadarat, amint zsákmánnyal húzott be mindig ugyanabba az erdőrészbe.

Július 15-én a késő esti órákban, amikor már kezdett erősen alkonyodni, eljutottam abba az erdőtagba, ahol még nem jártam. Ez egy középkorú erdei fenyves volt, s nem messze a gyalogúttól meg is pillantottam, a kb. 15-16 m magasan az egyik erdeifenyő törzséhez közel a fészket az ágyúűrük alsó harmadában. Már akkor feltűnt, hogy a fészek, amely alig volt nagyobb, mint egy dolmányos varjúé, nem volt zöld ágakkal feldíszítve. A fészek alatt sok „meszelést” találtam, így egyértelművé vált számomra, hogy lakott a fészek, noha a fészekben alulról egyetlen fiókat sem láttam. Közben a lebukó nap utolsó sugarainál a fenyők ágai között az egyik szülőmadár is megvillant, hangját nem hallatta, s gyorsan el is tűnt a szemem elől. A látottak alapján vegyes érzésekkel távoztam a helyszínről, s bizonytalanságomra csak a másnap hajnali megfigyelések adták meg a végleges és egyértelmű választ. Egy spektívét sikerült úgy felállítani a fészek közelében megfelelő takarásban, hogy a madarak napi tevékenységét nem zavartuk meg. A fészekellenőrzésen felkérésemre Balázs István is részt vett.

Lassan ébredtek a fiókák, amelyek már teljesen ki voltak tollasodva, s egy hét múlva ki is repültek. Öt példányt sikerült megszámolni a fészekben, amiket szemből láttunk, alsótestük durván volt keresztcsávozott, a mellükön viszont még szabálytalanul és felszakadozottan látszottak a keresztcsávok. Aztán egyszerre megjelent a tojó is és táplálékkal beszállt a fiókákhoz. Majd a hangját is hallatta, ami egyértelműen inkább héjaszerű volt (ki-ki-ki) csak magasabb. Most már teljesen bizonyossá vált, hogy karvalyfészek van előttünk. Később a hím is megérkezett zsákmánnyal. Első gondoltunk az volt, hogy ez az első bizonyított Hajdú-Bihar megyei fészkelés, de később szerencsére kiderült, hogy a békéscsabai Munkácsy Múzeumban lévő Palágyi-féle tojásgyűjtemény katalógusában szerepel egy adat, miszerint 1938. június 2-án a Bagaméri-erdőben gyűjtötték tojásos fészekalját.

Egy héttel később Endes Mihály jelenlétében kerestük fel ellenőrzés céljából a fészket és még néhány bizonyító fotót is sikerült készíteni a fiókákról. Igaz, csak két fióka tartózkodott bent a fészekben a többiek már a szomszédos fenyőfa ágain üldögéltek. Amikor a nap lebukott, s erősen szürkülni kezdett, egyenként szálltak vissza a fészekbe éjszakázni.

Mindenesetre érdemes megemlíteni azokat a fontos faji bélyegeket is, ami a kis héja fészek esetén döntő fontossággal bírhat a jövőre nézve, mert most már nyilvánvaló, hogy mindkét faj fészke előkerülhet a térségben. Utóbbinak ez idáig fenyőn még nem találták fészket, a fészkecsészét minden esetben zöld ágakkal „díszíti”. A kitollasodott fiókának a mellén és hasán a mintázat inkább cseppfoltosnak vagy vastag durva csikozásnak látszik. S ami a legfontosabb, hogy a torok csikja igen markánsan kivehető. A tojónál is igen kifejezett a torokcsáv, ami a karvaly tojótól, biztosan elkülöníti. A hím adult kis héja felismerése egyszerűbbnek tűnik, felül kéesszürke, feltűnően fekete szárnyhegyekkel, a pofája kékes palaszürke. A szárnybélése alulról fehéresnek tűnik. A hangjuk is egészen más (ki-vikk),

mint a karvaly. A két faj szemszíne némileg eltérő, a karvaly általában citromsárga, míg a kis héjáé sötétebb vörösesbarna.

A HNP működési területén a három megyében a karvalynak máig csak egy-egy fészke került elő. A kis héjának viszont a 1960-s évek (1962, 1963, 1965.) óta nem volt bizonyított az újbóli megtelepedése Hajdú-Bihar megyében. A számos megfigyelési adat viszont sejteti, hogy ez a faj is, rendszeresen előkerül fészkelési időben különböző helyeken.

Azokon a tájegységeken, ahol többször is megfigyelték az elmúlt években, érdemes lenne a környék erdős területein esetleges fészke után is kutatni. Ilyen hely az Ágota-puszta Farkas-szigeti erdeje, ahol a 70-s években több adata van fészkelési időben, sőt a 90-s évek végéről is. (ENDES 1974, KOVÁCS 1978). A jövőben, a fészkelési időben rendszeresen felbukkanó példányokat alaposan meg kell nézni, hogy a két faj közül esetlegesen melyikkel is találkozik a megfigyelő.

1. kép: Karvaly (*Accipiter nisus*) fészkenél. Monostori-erdő (Debrecen-Józsa), 2011. 07. 23. (Fotó: Endes M.)

Picture 1. Sparrowhawk (*Accipiter nisus*) at nest. Monostor Forest (Debrecen-Józsa), 23-07-2011. (Photo: M. Endes)

2. kép: Karvaly (*Accipiter nisus*) fióka fészken, Monostori-erdő (Debrecen-Józsa), 2011. 07. 23. (Fotó: Endes M.)

Picture 2. Sparrowhawk chick (*Accipiter nisus*) at nest. Monostor Forest (Debrecen-Józsa), 23-07-2011.
(Photo: M. Endes)

IRODALOM

- ARADI, CS. 1963. A kis héja nagyerdei (Debrecen) fészkelése. *Aquila*, 69-70.: 248-249.
- ARADI, CS., DUDÁS, M. 1989. A debreceni Nagyerdő ragadozómadár (*Falconiformes*) állomány változásai az 1957-1984-ig terjedő időszakban. *Calandrella*, III/1.: 57-68.
- DUDÁS, M. 2010. A kis héja (*Accipiter brevipes*) kézrekerülése Debrecen külvárosában. *Calandrella*, XIII.: 206.
- ECSEDI, Z. (szerk.) 2004. A Hortobágy madárvilága: 211-212. Balmazújváros, Winter Fair.
- ENDES, M. 1974. A püspökladányi szikkisérleti erdő madárvilágáról. *Múzeumi Kurír*, 15.: 45-49.
- ENDES, M. 1990. Adatok a Hortobágy gerinces faunájához. *Calandrella*, IV/2.: 28-35.
- ENDES, M. 1991. Kis héja (*Accipiter brevipes*) valószínű költése Nyíracsad mellett. *Calandrella*, V/1.: 86.
- ENDES, M. 1992. Kis héja (*Accipiter brevipes*) „adataim” – némi apropóval. *Calandrella*, VI/1.: 33-38.
- ENDES, M. 1993. Kis héja (*Accipiter brevipes*) megfigyelés Debrecenben. *Calandrella*, VII/1-2.: 153.
- ENDES, M. 2005. Kis héja (*Accipiter brevipes*) Derecskén. Internet: www.birding.hu
- FORGÁCH, B. 1995. A kis héja (*Accipiter brevipes*) fészkelése Békés megyében. MME Békés Megyei Helyi Csoportjának kiadványa, 19 pp
- HARASZTHY, L. (szerk.) 1984. Magyarország fészkelő madarai: 52-53. *Natura*, Budapest
- HARASZTHY, L. 1993. Gyakorlati ragadozómadár-védelem: 34-36, 94-95. *Natura*, Budapest
- KOVÁCS, G. 1978. Faunisztikai adatok a Hortobágyról és környékéről. *Madártani Tájékoztató*, V-VI.: 13-15.
- MÉSZÁROS, CS., TÓTH, I. 2009. Kis héja állományadatok. 2009. *Heliaca*, MME Ragadozómadár-védelmi szakosztály évkönyve: 69.
- NAGY, J. 1943. Európa ragadozó madarai. Debrecen, 272 pp